

Atitikimų konfigūracijos

Viktorija Daujotytė, *Karalių gėlė iš Žemaitijos pelkių: Sugrąžinantys Vytauto Mačernio skaitymai 85-aisiais jo būties metais*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, 224 p., ISBN 9955-624-45-0

Šios recenzijos pretekstas – tai spontaniškai kolegės išsakyta kritiška nuomonė apie Vytauto Mačernio fenomenui skirtą leidinį: „Knygoje nebegali būti pateikta naujų faktų – vardan ko ją rašyti“? Iš atminties iškilo prieš trejetą metų vykęs doktorantės Žavintos Sidabraitės daktaro disertacijos gynimas. Senosios raštijos tyrinėtojas dažnai iš vienos šukės kaip kruopštus archeologas turi rekonstruoti visą indą, t.y. savo pasirinkto objekto tūrį ir turinį. XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios lietuvių raštijos veikėjo Kristijono Gotlybo Milkaus gyvenimo ir literatūrinės veiklos nepakankamas ištirtumas kaip tik gali būti tokios metaforiškos „šukės“ provaizdis (o Vytauto Mačernio trumpos biografijos ir įspūdingos lyrikos ištirtumas, priešingai, beveik pavydėtinas). Sidabraitė archeologiškai produktyviai „pakasinėjo“ Berlyno archyvus ir restauravo pora Milkaus šeimos datų, surado iki šiol nežinomus du senus laiškus. Dėmesys nuogam faktui ir pasišventimas jo tikslinimui yra vienu mokslininkų darbo prioritetas. Kiti gi diegia madingas metodologijas arba sintetina tradicines; aprašo dabarties aktualijas (kaip antai: lyčių sambūvis, kūno raiška, rašytojo/skaitytojo įvaizdis ir pan.); atlieka renovuojančius literatūros krypčių tyrimus (tarkim, išnarsto anksčiau modernizmą Vilniaus daugiakultūriniuose kontrapunktuose, o vėlyvąjį įkurdina „lietaus šaly“); įvesdina primirštus vardus į literatūros apyvartą (Iccho-ko Mero, Aloyzo Barono, Nelės Mazalaitės) ir t.t. Visgi turime pripažinti, kad vyrauja gana tradicinis rašytojo monografijos modelis su biografijos ir kūrybos paralelėmis, o daugumos literatūrologų straipsniai kenčia nuo unifikuoto dėstymo ir nuobodžios struktūros, kadangi valdininkams pavyko įtvirtinti privalomus mokslinio rašymo normatyvus.

Nekanoniškai gali rašyti tik labai išsilavinęs ir išsilaisvinęs žmogus, kiekvienu tyrimu gebantis sukurti kitonišką, specifinį, savą straipsnio ar knygos modelį.

Ir Daujotytė šiuo aspektu lyderiauja ne tik parašomų knygų gausa, bet ir tų modelių novatoriškumu. Ji remiasi Algirdo Juliaus Greimo nuostata, kad „*min-tis yra vienintelė realybė pasaulyje*“, kuria galima pasitikėti (p. 10), tad minėtas faktų klausimas atrodo atklydęs iš kito diskurso. Mūsų humanitarinėje erdvėje tokių žmonių, drįstančių kūrybingai laužyti profesinius standartus, turime tiesiog tragiškai mažai. O profesinės specializacijos nesusiaurintas, nesuhermetintas žvilgsnis į meno atmintį ir literatūros dabartį reikalingas bendrai kultūringumo, prasmingumo atmosferai kurti ir gyvuoti. Todėl ir ši aptariamoji knyga daugeliu aspektų orientuotina į platesnį adresatą. Lietuvoje dar beveik neturime mentaliteto studijų, vos vegetuoja biografinis romanas. Įsivaizduoju, kad *Karalių gėlę iš Žemaitijos pelkių* galėtų skaityti muzikas, dailininkas, medikas ir, žinoma, kiekvienas savo tapatybės kontūrus brėžiantis žemaitis, norintis prisikasti iki gilesniųjų tos tapatybės ištakų ir dimensijų. Gal ne vienas jų yra gimę šimtametėse sodybose, menančiose bajoriškas ambicijas, vėliau perstatytose, subendrintose, paverstose elementariais būstais, kurių varganumas, anot Daujotytės, nykiai kontrastavo su išlikusiais dideliais sodybos medžiais. Etninė savastis – žemaitiškumas – yra vienas svarbiausių šios knygos žymenų, ir ne „išorinis, dekoratyvus, o gilusis, susijęs su gamtojauta, šventumu, šiaurumu, kalbėjimo ir tylėjimo, bendrumo ir atskirumo būdais“ (p. 13).

Pati autorė visai neretoriškai klausia, kodėl ji kelintą kartą grįžta prie Mačernio studijų (įgimtą filosofinį interesą turėjęs poetas kadaise jos buvo analizuojamas šalia Jurgio Baltrušaičio kaip lietuvių filosofinės lyrikos adeptas ir šviesi viltis, naujų kūrybos aspektų ieškota minint 70-ąsias ir 75-ąsias gimimo metines). Apie Mačernį yra rašę Vytautas Kubilius, Virginija Balsevičiūtė, Rita Tūtlytė, Tomas Sakalauskas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, jo labai darbavosi poetas Eugenijus Matuzevičius, kraštotyrininkas Konstantinas Bružas kaupė dokumentinę medžiagą (iš tyrėjos akiračio dingo gal tik Jolantos Kriūnienės VDU apginta disertacija „Vytautas Mačernis ir Vakarų kultūros kontekstai“, 2000). Net kelios pokarinės kartos gyveno su poeto legenda ir posmais lūpose (mano tėvas Adolfas Sprindis ypač dažnai deklamuodavo: „Savo sielą, alkaną kaip žvėrį, / Maitinu geriausiais žemės vaisiais: / Mokslu ir menu“, o mano pačios XX a. 8-ojo dešimtmečio studentiški sąsiuviniai buvo išties aprašinėti poeto eilėraščių citatomis nelyg kokiais egzistenciniais priesakais). Mačernį iš kitų lietuvių rašytojų skyrė intelektualinė aistra ir Vakarų kultūros ilgesys (*Žmogaus apnuoginta širdis* pasirodė 1970 m.), todėl sovietmečiu absoliuti identifikacija su jo „dūžtančio-

mis formomis“ buvo tiesiog neišvengiama. Taikliai Daujotytės konstatuota: toks trumpas gyvenimas, o kiek intensyvumo, „išlikimo energijos“, „persismelkimo“ ir įsirašymo į kitų kūrėjų tekstus, net gyvenimus. Mokslininkė turi daugkartinius sugrįžimus motyvuojantį atsakymą: ji pagaliau tikėjosi apimti Mačernio *visumą*, bent jo visumos iliuziją, viziją. Šiais fragmentacijų ir de(kon)strukcijų šlovinimo laikais pats integracinis siekis apimti kokią nors *visumą* (vieno kūrėjo, jo kartos, stambesnio reiškinių ar didesnio laikotarpio) yra nemenkas iššūkis vyraujančioms tendencijoms, o individualus ir net subjektyvus kai kurių momentų traktavimas liudija drąsą, nes visada saugiau slėptis už aprobuoto vidurkio (svarbus profesorės pastebėjimas, kad poetinė forma, ritmas irgi atstovauja visumai, visetui). Literatūrologijoje kalbėti asmenybiškai, būti savimi, o ne konkrečios metodologijos amatininku, juolab kurti savąjį metodologijos variantą, retai kas drįsta (atsiverti „kaip aš išgyvenu, patiriu“, t.y. skleisti kūrinio prasmes per asmeninį reagavimą). Manytina, kad Daujotytės simpatijos fenomenologijai, linkusiai labiau reflektuoti prielaidų akiračius, sąlygas, galimybes (o ne faktus), čia bus lemtingai prisidėjęs. Profesorė ne tik postuluoja teiginius, bet įkvėptai rodo, kaip pati vis iš naujo patiria jau analizuotą kultūros reiškinių; žinomi tekstai, strofos, eilutės nuolat skleidžiasi jos patirtyje, žadindami naujas asociacijas. Ji ištikima kai kurių klasikos autorių „atlikėja“, aktualizuotoja, grįžimų meistrė (Jurgis Baltrušaitis, Salomėja Nėris, Janina Degutytė, Šatrijos Ragana, Justinas Marcinkevičius, Vincas Mykolaitis-Putinas yra sulaukę naujų grįžtančiosios įžvalgų). Pasikartojantis grįžimas („einaime atsigręždami“, p. 29) su nauju žinojimo kraičiu *tankina* (mėgstamas profesorės žodis) estetines patirtis ir palaiko kūrinių gyvastį: „Kuo intensyviau poezija yra interpretuojama, kuo dažniau keičiasi interpretacijos intencijos, tuo labiau ji pati iš savęs atsinaujina“ (p. 37).

Kiekvienas recenzuojamos knygos pavadinimo ir paantraštės žodis yra ryškiai semantiškas: karalių gėlė, pelkės, Žemaitija, sugrįžimai, būties metai, skaitymai, 85-ieji. Karališkumo mitologema juk taip nublankusi mūsų dabarties tikrovėje. Karališkos laikysenos, aristokratizmo ar principų proveržio stinga ir viešojoje erdvėje, ir kūryboje. Kam begalėtum tarti Mačernio žodžiais: „Aš pažinau karalių tavyje?“. Tai orumas ir savigarba, aukšta kūrybos ir atsakomybės gaida, sauganti idealiąsias projekcijas. Pelkės – užkampio, žemumų, chtoniškumo sfera, bet Mačerniui jos buvo gražios! Apie žemaitiškumą ir sugrįžimus jau užsiminėme. Būtis pranoksta trumpą biografijos atkarpą (poetas žuvo 23-jų), būtis sutampa su kūryba, kuri yra „antrasis kūnas“, anot serbų rašytojo Milorado

Pavičiaus. Kūniškos patirties, kūno fiziognomikos, juslių ir jutimų linija, beje, brėžiama itin angažuotai, nes 85-aisiais poeto būties metais yra pakitę tyrėjos intencijos ir metodologinės prieigos, kurios leidžia papildyti ir pagilinti ankstesnes ištaras. Knyga apdairiai pavadinta „skaitymais“, randančiais atramą skaitymo fenomenologijoje, kurios „rūpestis – kaip *perskaitoma* tai, kas parašyta; kas kinta perskaitymuose, kaip skaitančiojo sąmonėje realizuojasi tai, kas yra tekste ir už jo“ (p. 10). Šie pakartotiniai Mačernio skaitymai pritraukia stebėtinai daug kontekstų, kurie yra „už jo“, už teksto (nors, žinoma, be poeto kūrybos implikacijų nebūtų atsiradę). Todėl drįščiau šią knygą pavadinti kontekstine monografija, nors pati autorė kitaip įvardija. Beje, *Karalių gėlėje* itin stiprus autorefleksyvusis pradas – čia rasime ir paaiškinimus, iš kokių paskatų šis tyrimas kilo, ir metodologines autocharakteristikas, ir nuorodą skaitytojams, kad tai galbūt „*literatūrinis pasakojimas*“ apie poetą iš Žemaitijos, arba „*lyrikos istorijos*“ dalis, o gal „*poetinės sąmonės*“ fenomenologinė studija. Siūlomą kontekstinę monografijos konceptą paremtų bendresnių kultūrologinių svarstymų apstybė (apie kalbos ir žodyno išteklius, landšafto įtaką pasaulėvaizdžiui, tarpukario grafikų programą, šiaurės topiką, skandinavišką askezę, egzistencinio tako sampratą ir t.t.) bei aktyvi kultūrinės aplinkos reprezentacija, vykstanti įvairiausių sąsajų, asociacijų, užuominų būdu. Šarūno Barto filmas, Česlovo Kudabos „žemės poetika“, Arvydo Šliogerio mintys, Algimanto Kunčiaus fotografijos, Petro Dirgėlos prozos romansai „Arklių šventėje“ ir „Arkliškas gyvenimas su Kotryna“, Rainerio Marios Rilke's ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio aukštieji registrai, Antano Kalanavičiaus vienkiamio kūryba ir net Žemaitė su Kristijonu Donelaičiu kolektyviškai dalyvauja Mačernio interpretacijose. Arba atvirkščiai – Mačernis inspiruoja kitokias, inovuotas jų pačių interpretacijas. Asociacijų ratilais Mačernio asmenį ir lyriką apsupa karo metų bendramoksliai, Oskaras Milašius, Gerhartas Hauptmannas, Čikagoje 1961 m. išleistą Mačernio knygą iliustravęs grafikas Paulius Augius, poetai Sigitas Geda, Onė Baliukonė, Vaidotas Daunys, Judita Vaičiūnaitė – visų dalyvaujančių Mačernio misterijoje tikrai neįmanoma išvardinti. Šį sutankintą kontekstą įgalina atitikimų, peraugančių į atitikmenis, metodas: „Mąstymas yra atitikimų matymas, matančio ėjimas jų linijomis iki atitikmenų“ (p. 22). Tai ne tiek loginio, kiek poetinio mąstymo linija – labiliomis asociacijomis telkti tai, kas *sąskambinga*. Poetinis mąstymo pobūdis lemia, kad sąryšis (atitikimas) tarp *x* ir *y* kartais tėra sąlygiškas, dalinis, tolimas, labiau spėjamas nei esamas, bet vis dėlto visada lieka įmanomas, kaip viskas būna įmanoma ir pačioje poezijoje.

Skyriuose „Gyvojo gyvenimo mirtingasis“, „Universitetai; svarbieji įvykiai“ netikėtai užgriūva informatyvi kultūrinio istorinio metodo empirika, kuri yra įspūdinga vienovėn sutelktų biogramos faktų iškalbumu (kolizijos šeimoje, Žemaičių Kalvarijos ir Šarnelės ypatingumas, Vilniaus universitetas, vidinis „švytėjimas“, intelekto alkis, komplikuota meilė). Šiame faktų ir konkrečių detalių parade tikrai daug naujumo, taigi skeptiškoji kolegė buvo tiesiog neteisi. Jautriai bandoma rekonstruoti svarbias lyrikai rasti poeto būsenas (pagavų intensyvumas, senolės ilgesys, klaidžiojimas laukais, žiūrėjimas pro langą, vienatvės poreikis), ir tai tikrai sudėtinga padaryti. Daujotyte formuluoja išties pamatinius klausimus:

Kokiu būdu įgyjama aprašymo kompetencija? Kaip patiriama *kito* patirtis? Ar galima būtų metodą suprasti ir kaip atsargaus dalyvavimo tame, kas aprašoma ir tyrinėjama, galimybę, atsirandančią iš patirties atitikmenų, bent jų punktyrų? (p. 77)

„Atsargus dalyvavimas“ – delikati, garbinga, gerbtina etinė nuostata, o patirties atitikmenis siūlo protėvių žemė, žemaitiškos šaknys, iki mažmožių pažįstamas kraštovaizdis, Žemaitijos ruduo, „tamsesnis, drėgnesnis, žemesnis, perkoštas vėjo, debesų, slenkančių nuo jūros. Daugiau nykumo, tuštumos. Tarytum *tuščių formų*“ (p. 86). Vėliau – tas pats „Tauro“ bendrabutis (pritrenkianti detalė – spintoje po kartono dugnu rastas sovietmečiu draudžiamas Bernardo Brazdžionio *Kunigaikščių miestas*), Vilniaus universiteto aplinka, daugiakanaliai ryšiai su tais pačiais kūrybiniais autoritetais.

Antidainiškų poezijos kelių ieškojusios kartos kolektyvinis portretas išky-la solidžiam skyriuje „Vitalistai – Šarnelės platonistai – žemininkai“. Detalizuojama, kaip per įvairius kūrybinius ir bičiuliškus sambūrius jie angažavosi esminiam siekiniui – kūrybos universalumui, o ryškinant jaunuolių filosofines atramas šalia egzistencializmo lygiavertiškai pastatoma vitalizmo filosofija ir metaforiškai – „Platono akademija“ (paskutinę vasarą Šarnelėje susirinkęs diskutuojančių menininkų būrelis, „režisuojamas“ Juozo Miltinio, dar nenujaučiantis talentų išblaškymo dramos).

Įstabiausiai monografijoje atrodo poskyris apie „pasaulį pasaulyje“ – pelkes, reliktinį Ertenio ežerą, bendrąją vandenų vaizdiniją Mačernio lyrikoje („Pelkėse gamta mažiausiai nugyventa“; p. 157). „Man patiko tik vandenys gilūs“, – rašė poetas, tad kaip čia įsiterpia pelkė? Subtiliai pastebima, kad „*bekraštės pelkės*“

gali atitikti „*jūros beribę*“. Belieka pridurti, jog ši mokslininkės išvalga atliepia Petro Dirgėlos istoriniuose romanuose dėstomą koncepciją, kad Žemaitijos pelkėdara buvo nulemta prieš tūkstančius metų čia tyvuliavusio Baltijos ledyninio ežero, vėliau tapusio Joldijos jūra ir vis labiau tolusio vakarų pusėn į dabartinės Baltijos ribas.

Daujotytės literatūrologinė raiška yra absorbavusi filosofijos, menotyros sąvokas, nykstančių tarmės klodų autentiką. Ją domina pati kalbos duotis, pradžmeniškas žodžio branduolys. Šįkart naujai suskamba antropologų „*lauko* praktika“; o astronomų „pulsarai“ pritaikomi atminties gebai nusakyti. Prasmingas naujadaras „sodybiškumas“ galėtų įsitvirtinti mentaliteto tyrimų žodyne, tiktų ir lietuvių prozos topografijai simbolinti. Besirimuojančios frazės „atsitinka-atitinka“; „kraštovaizdis-sielovaizdis“; beveik prigimtinė šiaurumo jausena supriešinta su „žodžio liepsna“ – tai vis individualūs kalbiniai atradimai, kaip ir „ritmavimas“; „girdinys“; „įsimąstymas“; „savimąsta“; „reikmeniškumas“; „įsibuvimas“; „priesiekti“; „poetologija“ ir pan. „Geras sakinytis yra kūrybos aktas; žodžių *jungtys* veda anapus žodžių, muzikos linkui“; – teigia profesorė. Mokėjimu naudotis šia kalbos duotimi Kubilius žavisi *Dienoraščiuose*: „Ji groja žodžiais, jie teka, įsiklauso. Jie trykšta iš jutimo, o mano – bejėgiškos logizacijos“ (1996 m. liepos 10 d. įrašas). Žinoma, toks „grojimas žodžiais“ neeliminuoja tam tikro spekuliatyvaus elemento, literatūrologiniame tekste kartais atrodančio pernelyg gražiai. Beveik stulbina ir net kelia pavydą visiškas pasiklovimas kalba, verbalizavimo polėkis. Bet turime sutikti, kad kalba „intensyvina patyrimo galimybes“ (p. 37).

Skaitydama anglišką teksto santrauką knygos gale, randu patvirtinimą savo nuojautoms – tai monografija.